

УДК 811.11(072)

Ю. О. Березіна,

аспірант

(Одеський національний університет імені І. І. Мечникова)

julia13odessa@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗІМКНЕНИХ ПРИГОЛОСНИХ У ДАВНЬОГЕРМАНСЬКІЙ ЕПІЧНІЙ ПОЕЗІЇ "ПІСНЯ ПРО ХІЛЬТІБРАНТА" ("HILDEBRANDSLIED")

У даній статті постає питання про реалізацію зімкнених приголосних у давньогерманській епічній поезії. Предметом дослідження є твір давньовірхньонімецького періоду "Пісня про Хільтібранта". В дослідженні даної письмової пам'ятки виявлено, що текст містить риси декількох діалектів, а саме верхньо- та нижньонімецького. З'ясовано, що кінцева частина слова являє своїми консонантними структурами "дзеркальне" відображення по відношенню до початку слова.

Ключові слова: фонетичні процеси, перший / другий пересув приголосних, давньовірхньонімецький період, давньовірхньонімецькі діалекти, "Пісня про Хільтібранта", зімкнені приголосні.

Постановка проблеми. Мова – система звукових і графічних знаків, що виникла на певному рівні розвитку людства, розвивається і має соціальне призначення; правила мови нормалізують використання знаків та їх функціонування як засобів людського спілкування. Мова – це найважливіший засіб спілкування і пізнання. Вона еволюціонує у своїй формі, фактурі та змісті.

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку мовознавства взагалі та фонетики зокрема характеризується посиленням інтересу до проблем, пов'язаних із природою фонетичних явищ саме у діахронічному аспекті. Пріоритет надається аналізу еволюційних змін і закономірностей розвитку фонетичної системи, що дозволяє вийти на якісно вищий рівень узагальнень для пояснення процесів, які відбуваються у сучасній фонетиці. Історичний погляд на фонетичні явища дає змогу поступово простежити процеси розвитку та зробити фундаментально обгрунтовані висновки. Більш того, діахронічне дослідження передбачає собою не лише вивчення минулого звуків, але й робить реальними прогнозування їх розвитку в майбутньому.

Мета даної статті – дослідження реалізації зімкнених приголосних *b, d, g / p, t, k* у давньогерманській епічній поезії на прикладі *Hildebrandslied*.

Виклад основного матеріалу. Текст, що дійшов до нас, точніше уривок давньогерманської поезії, записаний на початку IX ст. двома писарями, відображає події V ст. Є припущення, що спочатку текст був створений на гесинсько-тюрингському діалекті в період, коли ще не здійснювався верхньонімецький пересув приголосних [1: 10]. Існує також думка про те, що "Пісня" є нижньонімецьким варіантом баварської копії франкського оригіналу. Крім того, є свідчення про те, що спочатку "Пісня" була складена біля 760 р. на східно-франкському діалекті, потім була переписана на англосаксонський. І нарешті існують спроби доказів того, що "Пісня" виникла спочатку на готській мові, пізніше була перекладена на баварський діалект, а дійшовший до нас текст являє собою нижньонімецьку мову [1: 10]. В. Г. Таранець відмічає, що "Пісня" є результатом зміщення північно- та південно-німецьких діалектів (Nieder- und Oberdeutsch), точніше – це є франкський та давньосаксонський діалекти [2: 18].

Наше дослідження "Пісні про Хільтібранта" також показало, що даний твір є двомовним із наявністю рис верхньо- та нижньонімецького діалектів. Це змішування діалектів спостерігається на *лексичному рівні* (дс. *hiltia, hild* – битва; двн. *sih, in, ibn* і т. д.), *морфологічному* (дс. *helidos* – двн. *helida* – бійці, в'язці; дс. *use* – двн. *usere* – наші; дс. *seggen* – двн. *sagetun* – говорити, сказати; дс. *mi* – двн. *mir* – мені) і, звичайно, на *фонетичному рівні* (дс. *ik* – двн. *ih* – я; дс. *dat* – двн. *daʒ* – що; дс. *sik* – двн. *sih* – -ся).

Оскільки в давні часи не було загальних встановлених правил орфографії, то текст фіксували від почутого. На основі фонетичного та орфографічного аналізу "Пісні" нами виявлені основні характеристики зімкнених *b, d, g / p, t, k*. Умови нашого експерименту охоплюють початок (анлаут) та кінець (аулаут) слова як найбільш показових частин [3: 79], в яких реалізується енергетичне напруження звуків (табл. 1).

"Hildebrandslied" – загалом 198 лексичних одиниць з *b, d, g / p, t, k*, із них 119 – в анлауті і 79 – в аулауті (разом із повтореннями).

В результаті дослідження "Пісні" ми порівняли фонетичну структуру початку та кінця слів із зімкненими *b, d, g / p, t, k*. Це порівняння дозволило розглянути звукове наповнення структур початку та кінця слів, вивчити особливості звукових змін та одночасно проаналізувати їх функціональне навантаження. Дані дослідження дали змогу вивчити стан початку та кінця німецького слова в двн. періоді та визначити перспективу його подальших перетворень як в анлауті, так і в аулауті.

**Кількісне та відсоткове співвідношення лексичних одиниць із зімкненими приголосними
b, d, g / p, t, k в позиціях анлаута та ауслаута**

Позиція в слові	л.о. з дзвінками зімкненими				л.о. з глухими зімкненими			
	b	d	g	загалом дзвінких	p	t	k	загалом глухих
анлаут 119 л. о. – 100 %	14 14,4 %	57 58,8 %	26 26,8 %	97 81,5 %	2 10 %	10 45 %	10 45 %	22 18,5 %
ауслаут 79 л. о. – 100 %	2 18,2 %	8 72,7 %	1 9,1 %	11 13,9 %	23 %	57 83,8 %	9 13,2 %	68 86,1 %

Виходячи з отриманих даних (табл. 1) в анлауті домінують дзвінки зімкнені (81,5 %). Серед них особливо виділяється *d* (58,8 %), потім *g* (26,8 %) і нарешті *b* (14,4 %). В ауслауті домінують глухі зімкнені (86,1 %). Причому, частіше за все зустрічається *t* (83,8 %), потім *k* (13,2 %) і *p* (3 %).

Все розглянуте вище свідчить про те, що в давній період існування німецької мови найчастіше зустрічався дзвінкий початок і глухий артикуляторний кінець слова.

Таким чином, кінцева позиція в слові протиставляється більш сильній фонетичній позиції, яка припадає на початок. Оскільки в основному це були односкладові слова, то в межах односкладового слова варто відмітити фонетичний контраст, який реалізований на перед- та поствокальному приголосному.

А тепер порівняємо початкові та кінцеві зімкнені в давньогерманській з етимологічно спорідненими словами в інших германських мовах. Так, наприклад, герм. ***g** в анлауті в словах: герм. – *guda* (всевишній), гот. – *guþ*, дс. – *god*, дшв. – *gud*, дісл. – *guð*, да., дфр. – *god* має в давньогерманській наступні варіанти: **двн.** – **got (HL)**, *goth, god, kot, cot, gkot*, нн. – *Gott*.

Герм. ***k** в анлауті в словах: герм. – *kinþas / kunþiz* (народжений), гот. – *kindus*, дісл. – *kind, kundr*, дфр. – *kind*, да. – *kynd* має в давньогерманській наступні варіанти: **двн.** – **chind (HL)**, *chint, kind, cind, kind, kinth, khind*, нн. – *Kind*.

Герм. ***b** в анлауті в словах: герм. **bergaz – burgaz* (гора, замок, невелике місто), гот. – *baurgs*, да. – *burz, burh*, дс. – *burg*, дфр. – *berg*, днд. – *berg*, дісл. *biarg* має в двн. мові наступні варіанти: **двн.** **burg (HL)**, *burgh, burch, burk, burcg, buruc, purg*, нн. *Burg*.

Герм. ***b** в анлауті в словах *brudiz* (наречена, дружина, молода жінка); гот. *bruþs*, нід. *bruid*, дс. *brud*, дфр. *breid*, да. *brud*, дісл. *brudr*. має в двн. наступний вигляд: **двн.** **prut (HL)**, *brut*, нн. *Braut*.

Герм. ***t** в анлауті в словах **taw / tow / tæw* (робити, виконувати), дс. *togian*, дісл. *toeja*, гот. *taujan* має в двн. наступний вигляд: двн. *tuou, thoun, tuoan, tuoen, tuen, tuem (HL)*, *tun, ton, toon, tuohn, tuan, tuuan, thon, thuan, duon*, нн. *tun*.

Герм. ***þ** в анлауті в словах *þan* (тому що, потім і т. і.), гот. *þan*, дфр. *thenne*, да. *þonne* має в двн. наступні варіанти: **дана (HL)**, *danna, danne, denne*, нн. *denn, dann*.

Герм. ***þ** *þu / þū* (особовий займенник "ти"), да. *þū*, дфр., дс. *thu*, гот. *þu* має в двн. наступні варіанти: *tu, þu, dhu, du (HL)*, *duo, dio, do, to*, нн. *du*.

Якщо порівняти кінцеві зімкнені в двн. з етимологічно спорідненими словами в інших германських мовах, то отримаємо наступне: герм. ***k** в ауслауті – **ek* (я), рун. **eka*, дісл. *ek*, дфр. *ik*, дс. *ic*, да. *ic*, гот. *ik*, має в двн. наступний вигляд: **ih (HL)**, **ik (HL)**, *ic, ihs, hih, hiic, hiih, ihg, hi, i, e, eh, eg*, нн. *ich*.

Герм. ***t** в ауслауті: *þat* (що, тому що, щоб і т.і.), дісл. *þat*, да. *þe*, гот. *þata* має в двн. наступні варіанти: *that, dhaz (s), thas, daz, dez, das, dat (HL)*, нн. *dass [t →s]*.

Герм. ***g** в ауслауті: герм. **kuning / kunung* (король), да. *cyning*, дс. *kuning*, дфр. *kening*, дісл. *koningr* проявляється в двн. в наступному вигляді: *chuninc (h), cuninc (h), kuning, kuninc (h), cunning, kuningh, kuneg, chinning, chuning (HL)*, нн. *König*.

Герм. ***d** в ауслауті **niþ / *nid* (ненависть, гнів, задрість, ворожнеча, войовничість та ін.), *niit* (причина, шкода, богохульство), дс., да., дісл. – *nið*, гот. *neiþ* має в двн. наступні форми: **nid (HL)**, *nih, nit, nith*, нн. *Neid*.

Герм. ***b** в ауслауті: **ab / *af* (прийменник або префікс, вказує на віддалення), да. *æf*, дфр. *af*, дісл. *af*, гот. *af* в двн. виглядає наступним чином: *aba, abe, ab (HL)*, нн. *ab, von, weg, herab*.

Герм. ***b** в ауслауті: **leuþ – luþ* (любити, любов, коханий, любо, мило і т. д.), дс. *liof*, дісл. *ljuftr*, да. *leof / liof*, гот. *liufs / lubo*, в двн. має форми: *liubi, liob, liop, leob, leop (HL), lib (HL), lip*, нн. *lieb*.

Виходячи з проведеного аналізу, чітко представляється процес переходу германських зімкнених приголосних як дзвінких, так і глухих у давньогерманській (див. табл. 2).

Перехід германських зімкнених в двн. зімкнені приголосні

Положення в слові	Германські зімкнені	Двн. зімкнені
Анлаут (початок)	g k b t ƀ	g / k / c ch, k, c, kh b, p t, th, d d
Ауслаут (кінець)	g k ƀ / d b ƀ t	g, c ch, k, h, c d b b, p t, s (z)

У наведених випадках відображені результати I-го та II-го пересуви приголосних: ik – ih, sik – sih, dat – daʒ, gar – gibu, Theotrihhe – Deotrihhe, bist – pist, do – to. Розгляд початку слова в наведених прикладах свідчить про те, що для двн. мови характерне **посилення початку слова (81, 5 %)**. Щодо частоти вживання складових структур, то зі 119 лексичних одиниць з початковими зімкненими 61 були односкладовими, 24 – двоскладовими, 19 – і більше складовими. Причому, домінують структури CV – 105 лексичних одиниць. Із досліджених структур CCV (14 л. о.) було 10 CC (h) V –, 3 – CC (r) V, CC (n) V – 1. Аналіз кінця слова показав, що в більшості випадків також реалізуються односкладові структури: 49 л. о. з 79, потім слідує 3-х і більш – 17 (в основному власні імена), і далі двоскладові – 12 л. о. Причому, домінує структура -VC – 46 л. о. із 79, потім -C(n) C – 20 л. о., -C (r) C – 5, -C(S) C – 4, -C (l) C – 2, -C (h) C – 2. Дослідження також показало, що для ауслата двн. слова характерні **глухі зімкнені (86, 1 %)**.

Висновки. Аналіз слів із початковими та кінцевими зімкненими в "Пісні про Хільтібранта" показав, що в основному це були односкладові слова (110 л. о.). В анлауті домінує структура CV-, а в ауслауті – -VC. Як на початку, так і в кінці слів могли вживатися до 2 приголосних. Причому, для початку слів характерне сполучення приголосних TR- (зімкнений, сонорний), а для кінця навпаки – RT. Таким чином, кінцева частина являє своїми консонантними структурами "дзеркальне" відображення по відношенню до початку слова.

Голосні звуки виступають у ролі складоутворюючих. Варто зазначити, що в цій позиції вживаються усі голосні фонем двн. періоду як довгі, так і короткі, що свідчить про фонематичне значення цієї частини слова та її автономність. У словах, що досліджувались, спостерігається також чергування голосних по аблауту (gab – gibu).

Дослідження початкових і кінцевих зімкнених *b, d, g / p, t, k* в словах показало наявність I-го і II-го пересуви приголосних (ik – ih, sik – sih, dat – daʒ, gar – gibu, Theotrihhe – Deotrihhe, bist – pist, do – to).

Виходячи з отриманих даних, в анлауті домінують дзвінки зімкнені (81, 5 %), серед яких особливо виділяється *d* (58, 8 %), а в ауслауті домінують глухі зімкнені (86, 1 %), причому частіше зустрічається *t* (83, 8 %).

Виходячи із результатів проведеного дослідження можна стверджувати, що частина двн. слова в ауслауті має артикуляторне послаблення (глухий артикуляторний кінець слова) порівняно з його дзвінком анлаутом. Про таку особливість початку та кінця слів свідчить вживання на письмі фонетичних варіантів одних і тих самих фонем *t / d, k / g, p / b*. Незважаючи на деяку фонематичну нечіткість, початок та кінець давньоверхньонімецького слова все ж таки свідчать про опозицію глухих та дзвінких зімкнених приголосних.

Етимологічний аналіз слів показав, що в загальногерманській мові існували більш складні утворення (структури), які в результаті артикуляторного послаблення втрачали голосний і у формі одного приголосного примикали фонетично до наголошених складів (герм. *guda – двн. got / god; герм. *kinʦas – двн. kind / chint).

Спостерігається зародження у консонантних структурах опозиції зімкнених напружених / ненапружених, яка на письмі знайшла відображення у вигляді *t – d / t*. Наведена опозиція вийшла із загальногерманського фонематичного протиставлення глухий / дзвінкий (**d / t*). Подібна картина спостерігається також із зімкненими *p – b / p*, а також *k – g / k*.

Результати даного дослідження показали, що як в початковій, так і в кінцевій частині слова спостерігаються фонетичні процеси, які характеризують давнє прагерманське слово та визначають нові тенденції у розвитку німецьких слів, де чітко помітна дія фонетичного стягнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Чемоданов Н. С. Хрестоматия по истории немецкого языка / Н. С. Чемоданов. – [изд. 2-е, дополненное]. – Москва : Высшая школа, 1978. – 288 с.
2. Таранец В. Г. Методические указания по интерпретации древневерхненемецких текстов / В. Г. Таранец. – Одесса : ОГУ, 1985. – 42 с.
3. Таранец В. Г. Энергетическая теория речи / В. Г. Таранец. – Киев – Одесса : Вища школа, 1981. – 146 с.
4. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch / R. Schützeichel. – [4., erg. Aufl.]. – Tübingen : Max. Niemeyer Verlag, 1989. – 309 S.
5. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2010. – Т. 1 – 616 с., Т. 2. – 368 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Chemodanov N. S. Khrestomatiya po istorii nemetskogo yazyka [The Reader on the History of the German Language]. – [izd. 2-e, dopolnennoe]. – Moskva : Vysshaya shkola, 1978. – 288 s.
2. Taranets V. G. Metodicheskie ukazaniya po interpretatsii drevneverkhnenemetskikh tekstov [Methodical Instructions for the Interpretation of High Old German Texts] / V. G. Taranets. – Odessa : OSU, 1985. – 42 s.
3. Taranets V. G. Energeticheskaya teoriya rechi [Energetic Speech Theory] / V. G. Taranets. – Kiev – Odessa : Vyshcha shkola, 1981. – 146 s.
4. Schutzeichel R. Old High German Dictionary / R. Schutzeichel. – Tübingen. – Max. Niemeyer Verlag, 1989. – 309 S.
5. Levitskiy V. V. Etimologicheskii slovar' germanskikh yazykov [Etymological Dictionary of German Languages] / Viktor Vasil'evich Levitskiy. – Vinnitsa : Nova Knyga, 2010. –Т. 1. – 616 s., Т. 2 – 368 p.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

лат. – латинська
гр. – грецька
гот. – готська
дс. – давньосаксонська
дшв. – давньошвабська
дісл. – давньоісландська
да. – давньоанглійська
дфр. – давньофранкська
днд. – давньонідерландська
дфриз. – давньофризська
двн. – давньоверхньонімецька
фр. – франкська
нід. – нідерландська
герм. – германська
нн. – новонімецька

Матеріал дійшов до редакції 14.08. 2014 р.

Березина Ю. О. Реализация смычных согласных в древневерхненемецкой эпической поэзии "Песнь о Хильдебранде" ("Hildebrandslied").

В данной статье предстает вопрос о реализации смычных согласных в древневерхненемецкой эпической поэзии. Предметом исследования является текст древневерхненемецкого периода "Песнь о Хильдебранде". В исследовании данного письменного памятника выявлено, что в тексте присутствуют черты нескольких диалектов, а именно верхне- и нижненемецкого. Нами было выяснено, что конечная часть слова и ее консонантные структуры – это зеркальное отражение по отношению к началу слова.

Ключевые слова: фонетические процессы, первое / второе передвижение согласных, древневерхненемецкий период, древневерхненемецкие диалекты, "Песнь о Хильдебранде", смычные согласные.

Berezina Yu. O. The Realization of Closed Consonants in the Old High German Epic Poetry "Lay of Hildebrand" ("Hildebrandslied").

The research deals with the realization of closed consonants in the Old High German epic poetry. The material of the research is the Old High German text "Lay of Hildebrand", which is a heroic lay. It is one of the earliest literary works in German and it is the only surviving example in German of a genre, which must have been important in the oral literature of the Germanic tribes. The scientific methods of analysis and description have been used in the research. In the research of the written monument it is ascertained that there are some signs of

different dialects, namely High and Low German. It is also detected, that the end of the word is a reflection of its beginning. Everything considered testifies that a part of the Old High German word at the end of the word has an articulatory weakening compared with its voiced beginning. The analysis of words with an occlusive at the beginning and at the end of the word in "Lay of Hildebrand" showed that there were mainly one-syllable words. The results of the research will help to continue our work at the dissertation and ascertain the tendencies of the language development in the future.

Key words: *phonetic processes, the 1st and the 2nd Germanic Sound Shift, Old High German period, Old High German dialects, "Lay of Hildebrand", closed consonants.*